

Ох

Усна народна творчість

Колись-то давно, не з моєї пам'яті, мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі, жив собі убогий чоловік з жінкою, а в них був одним-один син, та й той не такий як треба: таке ледащо той одинчик, що Господи! Нізащо й за холодну воду не візьметься¹, а все тільки на печі сидить та просцем пересипається. Уже йому, може, годів із двадцять, а він усе на печі сидить — ніколи й не злазить; як подадуть їсти, то й їсть, а не подадуть, то й так обходиться... Батько й мати журяться:

— Що нам з тобою, сину, робити? Чужі діти своїм батькам у поміч стають, а ти тільки дурно в нас хліб переводиш²!

Так йому не до того; сидить та просцем пересипається... Журились-журились батько з матір'ю, а далі мати й каже:

— Що ти таки, старий, думаєш з ним, що вже він зросту дійшов, а така недотепа — нічого робити не вміє? Ти б його куди оддав, куди найняв, то, може б, його чужі люди чому вивчили.

Порадились, батько й оддав його в кравці вчитись. От він там побув день зо три та й утік; заліз на піч — знов просцем пересипається. Батько його побив добре, вилаяв, оддав до шевця шевству вчитись. Так він і звідтіля втік. Батько знов його побив і оддав ковальству вчитись. Так і там не побув довго — утік. Батько бідкається — що робити?

— Поведу, — каже, — вражого сина, ледащо, в інше царство; де найму, то найму, може, він відтіля не втече. — Узяв його й повів.

Ідуть та йдуть, чи довго, чи недовго, аж увійшли в такий темний ліс, що тільки небо та земля. Входять у ліс, притомилися трохи; а там над стежкою стоїть обгорілий пеньок; батько й каже:

— Притомився я, сяду, одпочину трохи.

От сідає на пеньок та:

— Ох! Як же я втомився! — каже.

Тільки це сказав, аж з того пенька — де не взявся — вилазить такий маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна.

— Що тобі, — питає, — чоловіче, треба од мене?

Чоловік здивувався: де воно таке диво взялося? Та й каже йому:

— Хіба я тебе кликав? Одчепись!

— Як же не кликав, — каже дідок, — коли кликав!

— Хто ж ти такий? — питає чоловік.

— Я, — каже дідок, — лісовий цар Ох. Чого ти мене кликав?

— Та цур тобі, я тебе й не думав кликати! — каже чоловік.

— Ні, кликав, ти сказав: «Ох!»

— Та то я втомився, — каже чоловік, — та й сказав: «Ох!»

— Куди ж ти йдеш? — питає Ох.

— Світ за очі! — каже чоловік. — Веду оцю дитину наймать, може, його чужі люди навчать розуму, бо в себе дома що найму, то й утече.

— Найми, — каже Ох, — у мене, я його навчу. Тільки з такою умовою: як вибуде рік та прийдеш за ним, то коли пізнаєш його — бери, а не впізнаєш — ще рік служитиме в мене!

— Добре, — каже чоловік.

От ударили по руках³, чоловік і пішов собі додому, а хлопця Ох повів до себе.

От як повів його Ох, та й повів аж на той світ, під землю, та привів до зеленої хатки, очеретом обтиканої, а в тій хатці все зелене: і стіни, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано — усе, усе... А за наймичок в Оха мавки — такі зелені, як рута!..

— Ну, сідай же, — каже Ох, — наймитку, та попоїси трохи!

Мавки подають йому страву — і страва зелена; він попоїв.

— Ну, — каже Ох, — піди ж, наймитку, дровець урубай та наноси.

Наймиток пішов. Чи рубав, чи не рубав, та ліг на дрівця й заснув. Приходить Ох — аж він спить. Він його взяв, звелів наносити дров, поклав на дрова зв'язаного наймита, підпалив дрова... Згорів наймит! Ох тоді взяв попілець, по вітру розвіяв, а одна вуглина й випала з того попелу. Тоді Ох приснув її живущою водою, наймит знову став живий, тільки вже моторніший трохи. Знову Ох звелів дрова рубать — той знову заснув. Ох підпалив дрова, наймита спалив, попілець по вітру розвіяв, вуглину приснув живущою водою — наймит знов ожив і став такий гарний, що немає кращого! От Ох спалив його і втретє, та знову живущою водою приснув вуглину — і з того ледачого парубка та став такий моторний і гарний козак, що ні здумать, ні згадать, хіба в казці сказать.

От вибув той парубок рік. Як вийшов рік, батько йде за сином. Прийшов у той ліс до того пенька обгорілого, сів та й каже:

— Ох!

Ох і виліз з того пенька та й каже:

— Здоров був, чоловіче!

— Здоров, Ох!

— А чого тобі треба, чоловіче? — питає Ох.

— Прийшов, — каже, — за сином.

— Ну, йди, як пізнаєш — бери його, а не пізнаєш — ще рік служитиме.

Чоловік пішов за Охом. Приходить до його хати; Ох узяв виніс мірку проса, висипав — назбігалось до біса півнів!

— Ну, пізнавай, — каже Ох, — де твій син?

Чоловік дивився-дивився — усі півні однакові: один в один — не пізнав.

— Ну, — каже Ох, іди ж собі, коли не пізнав, ще рік твій син служитиме в мене.

Чоловік пішов додому.

От виходить і другий рік; чоловік знову йде до Оха. Прийшов до пенька:

— Ох! — каже.

Ох до нього виліз.

— Іди, — каже, — пізнавай! — Увів його в кошару — аж там самі барани, один в один. Чоловік пізнавав-пізнавав — не пізнав.

— Іди собі, коли так, додому, твій син ще рік житиме в мене.

Чоловік і пішов журячись.

Виходить і третій рік. Чоловік іде до Оха. Іде та йде — аж йому назустріч іде дід, увесь, як молоко, білий, і одежа на ньому біла.

— Здоров, чоловіче!

— Доброго здоров'я, діду!

— Куди тебе Бог несе?

— Іду, — каже, — до Оха виручати сина.

— Як саме?

— Так і так, — каже чоловік. І розказав тому білому дідові, як він Охові віддав у найми свого сина і з якою умовою.

— Е! — каже дід. — Погано, чоловіче, довго він тебе водитиме!

— Та я вже, — каже чоловік, — і сам бачу, що погано, та не знаю, що його й робити тепер у світі... Чи ви, дідусю, не знаєте, як мені мого сина вгадати?

— Знаю! — каже дід.

— Скажіть же й мені, дідусю-голубчику: я за вас цілий вік буду Бога молити! Бо все-таки який він не був, а мій син, своя кров!

— Слухай же, — каже дід. — Як прийдеш до Оха, він тобі випустить голубів, то ти не бери ніякого голуба, тільки бери того, що не їстиме, а сам собі під грушею сидітиме та оскубатиметься — то твій син!

Подякував чоловік дідові та й пішов. Приходить до пенька.

— Ох! — каже.

Ох і виліз до нього, і повів його у своє лісове царство. От висипав Ох мірку пшениці, накликав голубів. Назліталось їх така сила, що Господи, і все один в один.

— Пізнавай, — каже Ох, — де твій син! Пізнаєш — твій, а не пізнаєш — мій.

От всі голуби їдять пшеницю, а один сидить під грушею, сам собі надувся та оскубується. Чоловік і каже:

— Ось мій син!

— Ну, угадав! Коли так, то бери.

Узяв, перекинув того голуба — став із нього такий гарний парубок, що кращого й на світі немає. Батько зрадів дуже, обнімає його, цілує... Раді обидва!

— Ходім же, сину, додому.

От і пішли.

Ідуть дорогою та й розмовляють: батько розпитує, як там у Оха було; син розказує; то знову батько розказує, як він бідує, а син слухає. А далі батько й каже:

— Що ж ми тепер, сину, робитимем? Я бідний і ти бідний... Служив ти три роки, та нічого не заробив!

— Не журіться, тату, усе гаразд буде. Глядіть, — каже, — тут полюватимуть за лисицями паничі, то я перекинуся хортом та піймаю лисицю, то паничі мене купуватимуть у вас, то ви мене продайте за триста рублів, тільки продавайте без ретязя⁴, от у нас і гроші будуть, розживемось!

Ідуть та ідуть, аж там на узліссі собаки ганяють лисицю, так ганяють, так ганяють, лисиця не втече, хорт не дожене. Син зараз перекидається хортом, догнав ту лисицю, піймав. Паничі вискочили з лісу.

— Се твій хорт?

— Мій!

— Добрий хорт! Продай його нам.

— Купіть.

— Що тобі за його?

— Триста рублів без ретезя.

— Нащо нам твій ретязь — ми йому позолочений зробимо. На сто!

— Ні.

— Ну, бери всі гроші, давай хорта. — Одлічили гроші, узяли хорта — давай полювати. Випустили того хорта знову на лисицю. Він як погнав лисицю, то погнав аж у ліс, та перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

Ідуть та ідуть, батько й каже:

— Що нам, сину, цих грошей, — тільки що хазяйством завестись...

— Не журіться, тату, буде ще. Тут, — каже, — паничі їхатимуть по перепелиці із соколом: то я перекинусь соколом, то вони мене купуватимуть, то ви мене продайте знову за триста рублів без шапочки.

От ідуть полем, паничі випустили сокола на перепела; так сокіл женеться, а перепел тікає: сокіл не дожене, перепел не втече. Син перекинувся соколом, так зразу і насів на того перепела. Паничі побачили.

— Це твій сокіл?

— Мій.

— Продай його нам.

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Як дасте триста рублів, то беріть собі сокола, тільки без шапочки.

— Ми йому парчову зробимо...

Поторгувались, продав за триста рублів. От паничі пустили того сокола за перепелицею, а він як полетів, та й полетів, та перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

— Ну, тепер ми розжилися трохи, — каже батько.

— Постійте, тату, ще буде. Як будемо, — каже, — іти через ярмарок, то я перекинуся конем, а ви мене продавайте: дадуть вам за мене тисячу рублів; тільки продавайте без недоуздка.

От підходять до містечка — аж там ярмарок. Син перекинувся конем — і такий кінь, як змії, і приступить страшно! Батько веде того коня за недоуздок, а він так гарцює, копитом землю вибиває! Тут повиходили купці — торгують.

— Тисячу, — каже, — без недоуздка, то й беріть!

— Та навіщо нам цей недоуздок, ми йому срібну позолочену уздечку зробимо! — Дають п'ятсот.

— Ні!

А це підходить циган сліпий на одне око:

— Що тобі, чоловіче, за коня?

— Тисячу без недоуздка.

— Ге! Дорого, батьку: візьми п'ятсот з недоуздкою!

— Ні, не рука, — каже батько.

— Ну шістсот... бери!

Як узяв той циган торгуватися, як узяв — так чоловік і шага не спускає.

— Ну, бери, батьку, тільки з недоуздкою.

— Е, ні, цигане, недоуздок мій!

— Чоловіче добрий! Де ти видав, щоб коня продавали без уздечки? І передасть ніяк...

— Як хочеш, а недоуздок мій! — каже чоловік.

— Ну, батьку, я тобі п'ять рублів накину, — тільки з недоуздкою.

Чоловік подумав: недоуздок яких там три гривні вартий, а циган дає п'ять карбованців. Узяв і віддав. Чоловік пішов, узявши гроші, додому, а циган — на коня та й поїхав. А то не циган, то Ох перекинувся циганом.

Той кінь несе та й несе Оха — вище дерева, нижче хмари... От спустились у ліс, приїхали до Оха; він того коня поставив у степу, а сам пішов у хату.

— Не втік-таки від моїх рук, вражий син! — каже жінці.

От в обідню пору бере Ох того коня за повід, веде до водопою, до річки.

Тільки що привів до річки, а той кінь нахилився пити — та й перекинувся окунем, та й поплив. Ох, недовго думавши, перекинувся й собі щукою та давай ганяється за тим окунем. Так оце що нажене, то окунь одстовбурчить пірця та хвостом повернеться, то шука й не візьме... От оце вона дожене та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаємо з тобою!

— Коли ти, кумонько, хочеш балакати, — каже окунець щуці, — то я і так чую!

Та це що нажене шука окуня та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаєм з тобою!

А окунець одстовбурчить пірця та:

— Коли ти, кумонько, хочеш балакати, то я й так чую!

Довго ганялися шука за окунем — та ні! А це впливає той окунь на берег — аж там царівна білизну пере. Окунь перекинувся гранатовим перснем у золотій оправі. Царівна побачила, та й підняла той перстень з води. Приносить додому, хвалиться:

— Який я, таточку, гарний перстень знайшла! — Батько любується, а царівна не знає, на який його й палець одіти: такий гарний!

Коли це через якийсь там час доповіли царю, що прийшов купець. (А то Ох купцем

перекинувся). Цар вийшов:

— Що тобі треба, чоловіче?

— Так і так: плив я, — каже Ох, — човном по річці, віз у свою землю своєму цареві перстень гранатовий та й упустив той перстень у воду... Чи ніхто з ваших не знайшов?

— Моя дочка знайшла.

Покликали її. Ох як узявся її просити, щоб оддала, бо мені, каже, і на світі не жить, як не привезу того персня! Так вона не віддає, та й годі! Тут уже цар уступився:

— Оддай, — каже, — дочко, а то через нас буде нещастя чоловікові, оддай!

А Ох так просить:

— Що хочете, то й беріть у мене, тільки віддайте мені перстень!

— Ну, коли так, — каже царівна, — то щоб ні тобі, ні мені! — та й кинула той перстень на землю...

Той перстень і розсипався пшоном, що порозкочувалося по всій хаті. А Ох, недовго думавши, перекинувся голубом і давай клювати те пшоно. Клював-клював, усе поклював... А одна пшонина закотилася під ноги царівні, він тієї пшонини і не з'їв. Як поклював, та у вікно й вилетів собі геть, та й полетів собі...

А з тієї пшонини перекинувся парубок — і такий гарний, що царівна як побачила, так і закохалася одразу, та так широко просить царя й царицю, щоб її віддали за нього:

— Ні за ким, — каже, — я щаслива не буду, а за ним моє щастя!

Цар довго морщився, що за простого віддає свою дочку, а далі порадився, узяли їх поблагословили та подружили, таке весілля справили, що весь мир скликали. І я там був, мед пив, хоч в роті не було, а по бороді текло — тим вона в мене й побіліла!

¹ *І за холóдну вóду не бра́тися* — ледарювати.

² *Перевóдити хліб* — не давати ніякої користі.

³ *Уда́рити по рука́х* — домовитися.

⁴ *Рéтязь* — ланцюг.

Фразеологізм *як риба у воді* означає: почуватися вільно, невимушено, добре. Таке значення обумовлене тим, що риба дуже комфортно відчуває себе у воді, адже від народження вона плавець. Проте плавають вони по-різному: одні лежні, які люблять спочивати на дні, наприклад камбала, інші — неперевершені чемпіони з плавання. Хто вони? Можливо, лосось, який пропливає 5 м за секунду? Ні, тунець за секунду долає 6 м, але і його обжене оселедцева акула, що пропливає за ту саму секунду 12,5 м, тобто 45 км/год. Решта риб плаває гірше: короп за годину може подолати 13 км, окунь — 17 км, а щука — 33 км.

Абсолютним чемпіоном із плавання (щоправда, на коротких дистанціях) вважається меч-риба, яка може плавати з швидкістю до 130 км/год! Між іншим, вона живе в теплих південних морях, але іноді запливає й до нас, у Чорне море.

Постійна адреса: http://ukrlit.org/usna_narodna_tvorchist/okh